

УДК 338.24

О.О. Зеленько

ДІЛОВА АКТИВНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ВИМІРЮВАННЯ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Ділова активність займає важливе місце в економічних дослідженнях з початку 20 ст. і являє динамічну характеристику розвитку економічних систем. У статті розглянуті точки зору на зазначене поняття в залежності від рівня економічної системи. Для визначення коливань ділової активності в економіці широко використовуються відповідні індекси. Враховуючи переваги і недоліки різноманітних індексів, у міжнародній практиці найбільш поширеними є інтегральні індекси ділової активності, які в світовій практиці позначають аббревіатурою PMI або ISM. Інформація, яку надають індекси, дозволяє органам державної влади, інвесторам, приймати виважені рішення з приводу формування складу заходів державної політики, інвестування та ін. Розглянута вітчизняна методика НБУ до проведення опитувань ділових очікувань. Наведені її переваги і недоліки. Серед останніх можна відзначити, що не було проведено перевірку надійності отриманих результатів, складова опитування - вітчизняний індикатор «Індекс ділових очікувань», впроваджений за наявною методикою НБУ, є непорівняним з аналогічними індикаторами у розвинених країнах. Аналіз існуючої методики оцінки ділової активності свідчить про необхідність подальшого удосконалення методичного підходу НБУ з метою підвищення надійності та можливості співставлення з відповідними індексами в розвинених країнах.

Ключові слова: ділова активність, показники ділової активності, індекси ділової активності, опитування ділових очікувань НБУ, Індекс ділових очікувань НБУ.

Деловая активность занимает важное место в экономических исследованиях с начала 20 в. и представляет собой динамическую характеристику развития экономических систем. В статье рассмотрены точки зрения на указанное понятие в зависимости от уровня экономической системы. Для определения колебаний деловой активности в экономике широко используются индексы. С учетом преимуществ и недостатков различных индексов в международной практике наиболее распространенными являются интегральные индексы. Информация, которую предоставляют индексы, позволяет органам государственной власти, инвесторам, принимать взвешенные решения по поводу формирования состава мер государственной политики, инвестирования и др. Рассмотрена отечественная методика НБУ к проведению опросов деловых ожиданий. Приведены ее преимущества и недостатки. Среди последних можно отметить, что не было проведено проверку надежности полученных результатов, составляющая опроса - индикатор «Индекс деловых ожиданий» является несравнимым с аналогичными индикаторами в развитых странах. Анализ существующей методики оценки деловой активности свидетельствует о необходимости дальнейшего совершенствования методического подхода НБУ с целью повышения надежности и возможности сопоставления с соответствующими индексами в развитых странах.

Ключевые слова: деловая активность, показатели деловой активности, индексы деловой активности, опросы деловых ожиданий НБУ, Индекс деловых ожиданий НБУ.

Business activity plays an important role in economic researches since the beginning of 20th

century and represents a dynamic characteristics of development of economic systems. The article is considered the points of view about the defined concept depending on the level of economic system. For determination of business activity fluctuations in economy indexes are widely used. Taking into account advantages and disadvantages of various indexes in the international practice the integrated indexes are the most widespread. Information provided by indexes allows the governmental authorities, investors to make the weighed decisions about formation of a state policy, investment, etc. The national technique of NBU about interviewing of business expectations is considered. The advantages and disadvantages are given. It is possible to note that testing of reliability of the received results was not done, the component of interview is the indicator 'an index of business expectations' can not be compared with similar indicators in the developed countries. The analysis of actual assessment methods of business activity indicates about necessity of further improvement of methodical approach of NBU with the purpose of increasing its reliability and possibility of comparison to the corresponding evaluation of business activity in the developed countries.

Key words: business activity, indicators of business activity, indexes of business, interviews of business expectations of NBU, index of business expectations of NBU.

Постановка проблеми. Ділова активність займає важливе місце в економічних дослідженнях з початку 20 ст. і являє динамічну характеристику розвитку економічних систем. Спочатку поняття «ділова активність» використовувалось західними економістами у макроекономічних дослідженнях – у дослідженні природи кризи, що призвело до розуміння циклічності розвитку економічної системи. Виходячи з того, що макроекономічна система є сукупністю мікроекономічних систем з середини минулого сторіччя ділову активність почали використовувати як динамічну характеристику суб'єктів господарювання. На пострадянському просторі поняття ділова активність з'явилося в науковій думці у 90 рр. 20 ст. у зв'язку з формуванням ринкових відносин та розвитком підприємництва. Наразі, в науковій думці відсутнє цілісне уявлення про сутність поняття «ділова активність» та методи її оцінки, як наслідок, в науковій літературі зазначене поняття використовується абстрактно для узагальненої характеристики економічних процесів і розуміється по-різному. Виходячи із зазначеного, дослідження різних точок зору на це поняття та його використання для дослідження процесів у вітчизняній економіці є важливим.

Аналіз актуальних досліджень. Проблемі дослідження ділової активності, методів її вимірювання приділяли увагу у своїх працях такі іноземні

і вітчизняні вчені як О.В. Єфімова, К. Штайльман, Б.А. Райзберг, В.В. Ковальов, Е. Хелферт, Д. Стоун, К. Хітчинг, А.С. Маршалова, О.С. Новоселов, Г.А. Штофер та ін.

Мета статті полягає в аналізі різних точок зору на поняття «ділова активність», а також, переваг і недоліків вітчизняної методики визначення ділової активності.

Виклад основного матеріалу. В світовій практиці дослідження ділової активності проводяться на макро-, мезо- та мікрорівнях. Для країн Заходу характерним є визначення зазначеного поняття на макро та мікрорівнях. В українській та російській науковій думці існує суперечлива оцінка ділової активності, яка здебільшого проводиться на рівні підприємства.

На мікрорівні під діловою активністю розуміють властивості людини і реальний вияв цих властивостей. Такі якості важливі не лише для фізичних осіб, а й для підприємців та їх об'єднань. Слід зазначити, що на мікрорівні більш поширеною є точка зору, яка розглядає ділову активність як специфіку діяльності підприємства. Так, В. Ковальов визначає ділову активність як спектр зусиль, які спрямовані на просування фірми на ринках продукції, праці, капіталу [3]. У контексті фінансово-господарської діяльності це поняття розуміється як поточна виробнича, комерційна діяльність, або ефективність фінансової діяльності, яка знаходить свій вияв в економічних показниках.

На мезорівні під діловою активністю розуміють діяльність галузей економіки або специфіку функціонування підприємств на певній території. Так, Г.А. Штофер визначає поняття ділова активність регіону як мотивований процес функціонування регіональної економічної системи [5].

На макрорівні поняття ділової активності дослідники пов'язують з функціонуванням фондового ринку або економічної системи, розглядаючи її як важливий критерій оцінки економічної системи в цілому чи окремих макроекономічних складових.

З метою вимірювання рівня ділової активності використовується багато

показників. Основними серед них є: динаміка інвестицій, обсяги виробництва, будівництва, показники прибутку і рівня доходу, зайнятості, показники обсягів внутрішньої і зовнішньої торгівлі, товарних запасів та ін.

У світовій практиці для визначення коливань ділової активності в економіці широко використовуються відповідні індекси. Враховуючи переваги і недоліки різноманітних індексів, у міжнародній практиці найбільш поширеними є інтегральні індекси ділової активності. В світовій практиці ці індекси зазвичай позначають аббревіатурою PMI або ISM. Така назва пов'язана з їх виникненням: уперше індекси ділової активності почала розраховувати в 1920 рр. у США «Національна асоціація менеджерів із закупівель» (National Assotiation of Purchasing Managers, NAPM), яка із січня 2002 р. змінила назву на Національний інститут управління поставками (ISM, Institute for Supply Management). Основною властивістю індексів ISM (PMI) є те, що він являє собою випереджаючий індикатор ділового циклу, прогнозуючи максимум зростання за 7 місяців, а мінімум – за 3 місяці. Індекси ділової активності, які широко використовуються в розвинених країнах справляють значний вплив на ділову активність в економіці через сильний кореляційний зв'язок із макроекономічними показниками [2].

Інформація, яку надають індекси, дозволяє органам державної влади, інвесторам, фахівцям приймати виважені рішення з приводу формування складу заходів державної політики, інвестування та ін.

Більш детально дослідити структуру і властивості індексів ділового оптимізму можна на прикладі американського індексу ISM (PMI). Опитування на підставі якого розраховується індекс PMI, включає питання, на які учасникам анкетування пропонується відповісти, – чи змінилися умови його бізнесу за минулий місяць до кращого, до гіршого, або залишилися без зміни відносно наступних чинників: зайнятість, ціни, час доставки, виробництво, запаси, нові замовлення клієнтів, нові експортні і імпорتنі замовлення, невиконані замовлення, що накопичилися [2].

По кожному пункту анкети визначається дифузійний індекс, а потім з них будується зважена сума, що є усередненим індексом PMI; у 1994 році формула для PMI виглядала таким чином [2]:

$$PMI = 0,30 \times DI(NO) + 0,25 \times DI(P) + 0,20 \times DI(E) + 0,15 DI(D) + 0,10 \times DI(I)$$

де, PMI – індекс ділового оптимізму;

DI(NO) – дифузійний індекс питання зростання нових замовлень клієнтів;

DI(P) – дифузійний індекс питання зростання виробництва;

DI(E) – дифузійний індекс питання зростання зайнятості;

DI(D) – дифузійний індекс питання часу доставки;

DI(I) – дифузійний індекс питання про зростання запасів.

Дифузійні індекси, на відміну від багатьох інших індикаторів соціально-економічної статистики, є суб'єктивними показниками. Незважаючи на їх суб'єктивність, ці індекси мають на бізнес – середовище надзвичайно сильний вплив, по суті вони є випереджаючими індикаторами, які у значній мірі є сильно взаємопов'язаними з основними параметрами економічних циклів. Дифузійний індекс знаходиться за результатами опитування великої кількості учасників, кожен з яких відповідає на питання чи «покращали умови вашого бізнесу в плані: нових замовлень, цін, ринку праці, і так далі». Як відповідь використовується один з трьох варіантів: «так», «ні», та «без зміни». Формула розрахунку індексу має наступний вигляд [2]:

$$DI = H + 0,5 \times U$$

де, DI – дифузійний індекс; H – % що відповіли «так»; U – % що відповіли «без зміни».

Обчислені таким чином індекси усереднюють, отримуючи складені середні індикатори ділової активності.

Композитний індекс обчислюється як зважена з різними коефіцієнтами сума індексів по індивідуальних підгрупах.

Для інтерпретації виділяють декілька основних порогових рівнів цього індикатора: циклічний максимум; 50% – рівень; 44% – рівень; циклічний мінімум.

Падіння PMI нижче за рівень 50 передбачає рецесію в середньому за два місяці, а падіння нижче 44 завжди передбачає абсолютне зниження економічної активності. Загалом, за допомогою індексів PMI можна зробити надійний прогноз поворотних точок циклів зростання (тобто циклічних змін на стадіях зростання економіки).

Індекси PMI розраховуються щомісячно і публікуються в перший робочий день місяця, як виняток – японський TANKAN – щоквартально [2].

Важливість індексів ділового оптимізму пояснює значну увагу ринків до очікування їх публікації, а також свідчить, що аналіз статистики індексів PMI може дати дуже багато корисної інформації для учасників ринку та фахівців.

В Україні в напрямку створення аналогічних індикаторів ділової активності державою були зроблені певні кроки. З 2006 р. Національний Банк України (НБУ) проводить опитування ділових очікувань підприємств України. Порівняно з офіційною статистикою отримані НБУ дані мають низку переваг: інформація про стан ділової активності надходить швидше і може використовуватись як випереджаючий індикатор. Вищезазначені дані НБУ публікує на 15 день після закінчення кварталу, а офіційні статистичні дані публікуються лише на 90-й [4].

До недоліків можна віднести наступне: отримана інформація має вузьку спрямованість – вона призначена для керівництва країни, НБУ, регіональних керівників, обмеженої кількості фахівців. Для потенційних інвесторів така інформація має обмежений інтерес, оскільки не містить інформації про прогнозування стану ринку інвестицій.

Також, не було проведено перевірку надійності отриманих прогнозів при використанні наявного методичного забезпечення. Так, аналіз методики НБУ виявив, що кількість респондентів, яка підпадає під опитування, змінюється від 1206 до 1267 за період 2010 р. – 2013 рр. При цьому НБУ не надає обґрунтування розміру вибірки [4]. Іноземний досвід свідчить, що кількість респондентів при проведенні аналогічних опитувань більше. Так у США при

проведенні опитування РМІ кількість респондентів становить близько 34 000, в Японії для розрахунку індексу ділової активності TANKAN – 10700 респондентів, у Німеччині – близько 9000 респондентів [1, 2].

Однією з узагальнюючих складових звіту є комплексний випереджаючий індикатор – «Індекс ділових очікувань» (ІДО). Розрахунок ІДО був запроваджений НБУ з 2010 року, як складова такого опитування. За існуючою методикою ІДО розраховується як середнє балансів відповідей щодо перспектив у наступні 12 місяців: фінансово-економічного стану підприємства, обсягів реалізації продукції (послуг), інвестиційних видатків, кількості зайнятих працівників. По кожній з цих складових ІДО визначається дифузійний індекс, з яких будується зважена сума.

За результатами перевірки комплексного випереджаючого індикатора «Індекс ділових очікувань» НБУ (ІДО) встановлено:

- загальна динаміка ІДО та його окремих складових відповідає поточному стану відповідних фактичних показників;
- значення ІДО та його складових не відповідає періоду прогнозу, що є найбільш характерним джерелом помилок при прогнозуванні;
- перевірка гіпотези відповідності значень ІДО та його складових фактичним показникам показала, що за окремими показниками та в цілому існує достатня ступінь відповідності, але результати прогнозу не є достатньо надійними;
- вітчизняний індикатор ІДО, впроваджений за наявною методикою НБУ, є непорівняним за своїм складом з аналогічними індикаторами у країнах з розвинутою економікою.

Висновки. Аналіз існуючої методики оцінки ділової активності свідчить про необхідність подальшого удосконалення методичного підходу НБУ з метою підвищення її надійності та можливості співставлення з відповідною оцінкою ділової активності в розвинених країнах.

Література

1. Индексы деловой активности (Index of the current world economy) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forexaw.com>.
2. Индексы деловой активности. Индексы PMI и Tankan [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ereport.ru/articles/indexes/pmi.htm>.
3. Ковалев В.В. Финансовый анализ: методы и процедуры / В.В.Ковалев. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 560с.
4. Офіційний веб-сайт Національного банку України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>.
5. Штофер Г.А. Розвиток підходів до оцінки ділової активності регіону в сучасних умовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / Г. А. Штофер. – Сімф., 2005. – 20 с.